

PREKONÁ EURÓPA PARADOX VLASTNEJ EPOCHY?*

SR. DOMINIKA ALŽBETA DUFFEROVÁ, OSU

SR. DOMINIKA DUFFEROVÁ, A.: Will Europe Overcome the Paradox of Its Own Epoch?
FILOZOFIA 56, 2001, No 8, p. 526

The paper focuses on two questions: Can the spirit of an epoch be expressed in an appropriate form? and What is the purpose of such an expression? The main thesis of the paper is: A true expression of the spirit of the epoche makes it possible to overcome its own paradox. Carl Schmitt was able to express the spirit of the epoch in a "perfect form". His parameters widen and deepen the view of the European political reality and unveil the Europe's dream - the establishment of an empire. To establish an empire means to inaugurate myth and order - the former in poetical sense and the latter in the sense of a large room. The new room is not to be looked for in space or on another planets, not even in another continents. We have to discover the new dimension of Europe and to make use of it. This implies the mobilization of all European nations as well as an engaged searching for its identity seen as the seizure of everything external. "More politics, less trade" - such would be Schmitt's respond to international forms of modern imperialism.

Úvod. Na úvod chcem citovať Lukáša zo Skutkov apoštolov (16, 9-10): "Prejdi do Macedónska a pomôž nám!" Ide tu o Pavlovo videnie, v ktorom ho Macedónčan pozýva do svojej krajiny. Pavol počúvol jeho výzvu, a tak po prvýkrát vkročil na európsky kontinent. Nádejou pre Európu pred dvoma tisícročiami sa stalo zvestovanie evanjelia, prijatie evanjelia a šírenie evanjelia za jej hranice. A dnes? Ako by sme mohli charakterizovať náš kontinent? Je to vypočítavosť so súmrakom ľudských hodnôt, ale aj úsvit nezadržateľnej nádeje.

Európa aj dnes volá o pomoc. V tejto prednáške sa nebudeme zaoberať otázkou, do akej miery je Európa verná svojmu poslaniu, ani nebudeme hľadať zmysel jej bytia, či cieľ jej poslania. Budeme sa zaoberať problémom a hľadaním takého poriadku a usporiadania Európy, ktoré by najviac naplnili jej bytie a poslanie. Nosnou silou a pomocou pri hľadaní bude Carl Schmitt a budeme sa pohybovať v oblasti filozofie politiky a práva a čiastočne i v oblasti sociológie a kultúry.

Spolu s Pavlom Noackom si myslím, že Carl Schmitt "vyjadril ducha doby dokonalou formou" ([5], 214): od "zabúdania" na človeka cez vyprázdnenie ľudského sveta, desakralizáciu a profanáciu sveta, stratu stredu, vyumelkované predstieranie záujmu o človeka (všetko je hodnotené len cez úžitok, účel, vec), cez ekonomiku s vylúčením politiky až po neutralizáciu spoločnosti s maskou pacifistických tendencií. Carl Schmitt vytvoril syntetický pohľad na svet a na život v ňom, pričom dáva podnet tvorivo sa podieľať na dedičstve skutočnej filozofie a neplatiť pritom daň ilúzii "všemocného" ľudského rozumu.

(Prednáška, ktorá odznela v QUO VADIS, Bratislava 17. apríla 2000, usporiadateľ Občianske združenie Fanfáry.)

Mojím cieľom je načrtnúť NOMOS EURÓPY v duchu Carla Schmitta, dotvoriť ho na základe jeho predstáv, formulácií, princípov a zásad a vyhodnotiť ho z filozofického hľadiska.

Nomos Európy nesmieme pritom chápať v novodobom zmysle, ale v zmysle pôvodnom, t.j. v súvislosti s prvým zaujatím krajiny. Nie je to teda ani norma, ani pravidlo, ani zákon, ale čosi, čo zasahuje do biosféry, čo je akoby "zákonom života" - "tóra" - židovský výraz, "milosť" v kresťanskom chápaní a "radostná zvest". "Nemein" znamená oddeliť, pást alebo meranie a delenie pastvy a z toho vyplývajúci PORIADOK, "radical title". Viditeľný nomos súvisí so založením miest, osád, kolónií, keď sa kúsok zeme premení na POLE SILY URČITÉHO PORIADKU a je bezprostrednou komunikatívnou právnou silou, nie však cez zákon.

Carl Schmitt preniká všetky kategórie filozofie a posvätno je pre neho niečo viac než len svet bohov. Chápe, že "vzťah k posvätnému je základom ľudského existovania" - ako to vyjadril aj Milan Sláma vo svojom *Úvode k dejinám filozofie práva* ([7], 16).

Musíme si uvedomiť, že na pochopenie *skutočnosti* nestačí len "vedecké" skúmanie a konštatovanie, ale aj otvorenosť voči filozofickým a teologickým "veličinám". A preto si takýto postoj vyžaduje aj nový nomos Európy.

Opornými bodmi našej úvahy budú: pevná zem a otvorené more, kat-echón, veľkopriestor, priateľ - nepriateľ, mýtus, dejiny, decizionizmus, reprezentácia a suverenita v teórii štátu, neutralita a ríša. Hlavné dielo Carla Schmitta, o ktoré sa opieram, je *Der Nomos der Erde* z r. 1950. Dva prvky sú v ňom zvlášť dôležité: zem a more. Schmitt cituje Goetheho: "Das Kleinliche ist alles weggeronnen, nur Meer und Erde haben hier Gewicht", čo by sme mohli preložiť asi takto: "Všetka malichernosť odplávala, len more a zem má ešte nejakú váhu - význam." Európa nového času je determinovaná dualizmom zeme a mora. Sú to dve elementárne vzájomnosti ľudského bytia a ľudského konania, ktoré určujú charakter medzinárodného práva a charakter vojny. Politika, vojna, mier a právo závisia od priestoru a nadväzujú naň. S nomosom zeme súvisí aj šanca zachovať a utvárať mier.

Medzi človekom, čo "kráča po zemi" (Landtreter), a človekom, čo "utvára morskú penu" (Seeschaumer), existuje ustavičný rozpor. Týmto rozporom je poznačená aj celá politika, právo, štát i práca. Zem a more či voda - to sú dva zo štyroch prvkov *arché* antických filozofov.

Pri skúmaní európskeho človeka je dôležitejšie zaoberať sa tým, "kam" ide, než tým, "odkiaľ" je. Človek je zredukovaný na objekt alebo na vec, ktoré majú funkčný charakter. Ale je tu aj svetlo, ktoré využíva širšie sféry filozofie a kresťanskej teológie, najmä katolíckej. Podľa Schmitta základom Cirkvi sú dve veci: človek - spoločenstvo a svet (ktorý je dobrý a zlo v ňom je následkom hriechu človeka). Schmitt tu uvádza termín "hriech"; je to teologický výraz na označenie tajomstva zla, ktoré závisí od vôle a poznania človeka. Nie je to akékoľvek zlo, ale zlo vedomé a dobrovoľne spáchané. Toto tvrdenie má svoj význam, lebo Carl Schmitt tak patrí k mysliteľom, ktorí pod týmto zorným uhlom prehodnocujú svet a ľudí. Patria sem aj Pierre Boutang s jeho *Apocalypse du désir* a Paul Ricoeur. Počítať so slabosťami a hriechom človeka je preto múdre, nie zbabelé alebo tmárske. Rýdži kresťanský prístup k životu vylučuje reinkarnáciu a náuku o nej, lebo je to cyklický návrat k tomu istému. Kresťanský pohľad podčiarkuje zodpovednosť človeka za každý jeho čin.

Cirkev so svojimi dvoma prvkami (človek nie je sám a skutočnosť hriechu) sa stáva nábožensky významnou tým, že *Boh sa stal človekom*. Je to centrálna udalosť, ktorá nie náhodou delí dejiny ľudstva na dve časti. Mesiáš má priamy vzťah k hriechu a k oslobodeniu od neho a od jeho následkov. Mesiáš delí čas na eón prítomný a budúci. Doktrína o vtelení je u Carla Schmitta centrom a východiskovým bodom: "Kresťanstvo ... je historickou udalosťou nekonečnej, nepremožiteľnej, neobsiahnuteľnej jedinečnosti. Je to vtelenie do Panny." ([10], 930)

Dejiny nespočívajú v historickom čine ľudskej vôle a ľudského rozumu. Nový zákon nie je výzvou na historickú akciu, ale na pokánie. Dejiny, to je "zaradenie sa večného do prietoku časov" cez svedectvo, prostredníctvom "zakorenenia do duchaplnosti zeme, cez nedostatok a bezmocnosť, cez nádej a dôstojnosť našej existencie" ([10], 931).

Tendencia k ničote sa zdá byť logická, ale je to falošná konklúzia. Heidegger tvrdí, že existovať znamená udržať sa uprostred ničoty. Toto "udržať sa" je viac než "nič", lebo pôvod "udržania sa" je v Bytí. Človek teda tiahne k bytiu, a nie k ničote. Zakúsiť ne-prítomnosť môže iba ten, kto zakúsil prítomnosť. U Heideggera je bytie totožné s prítomnosťou. Tiež rozlišuje medzi "u-znať" a "po-znať". Po-znať znamená chápať niečo podľa svojich ideí, predstáv atď. Po-znanie preto nedovolí, aby veci boli pred človekom také, aké v skutočnosti sú. Tento vyumelkovaný svet ideí nezodpovedá najhlbším potrebám a túžbam človeka. Pre človeka dneška je omnoho "dôležitejšie" hľadať odpoveď na otázku "Na-čo?" ako na otázku "Pre-čo?". Je to však len obyčajná pasca, mylný názor. Ako má teda človek dosiahnuť (svoje) Bytie?

Schmitt odpovedá, že súčasný človek ho môže dosiahnuť AKTOM ROZHODNUTIA, v ktorom on sám určuje svoje "Ur-jetzt" (pra-teraz), ako aj svoju budúcnosť v nadväznosti na večnosť. Čas je tu teda na "uskutočnenie" bytia človeka a čini ho dokonalým pre slávu a nedokonalým pre zatratenie. V čase robí človek svoje rozhodnutia, ktoré uskutočňuje očisteným prianím (činiť jedine Božiu vôľu) a vystupuje šikmým "pohybom" k Bohu. Tento šikmý pohyb je kontemplácia a imitácia zabitého Baránka v milosti zaslúženej preliatím Krvi. V tejto milosti musíme hľadať výhodu nedostatku a bezmocnosti, ktoré vedú k nádeji, oproti nadbytku a všemocnosti, ktoré vedú ku skaze.

Vybrali sme sa za nomosom Európy. Predpokladom je preskúmať viacero oblastí, determinovať používané pojmy, vysvetliť jednotlivé situácie, hodnotiť možnosti a vybrať optimálne riešenia návrhu.

Zem a právo. Typické pre Európu je to, že na minimálnej ploche sa nachádza maximálna rôznosť kultúrneho dedičstva, jazykov, zvykov, mravov a rás.

Zem v mýtickej reči je matkou práva a ukazuje na trojaký koreň práva a spravodlivosti. Podľa Schmitta je to vnútorný rozmer, pevné línie a súžitie poriadku s orientáciou (určenie polohy). More - to je "voľný priestor". Zaujatie krajiny, zeme je prvým právnym titulom, more prichádza do úvahy až neskôr, keď sa ľudské mocenské prostriedky a priestorové vedomie dostávajú na vyššiu úroveň.

Prvý nomos zeme treba umiestniť do pôvodného terénneho sveta, ktorý trval približne 400 rokov, od 12. do 16. storočia, a vytvoril predglobálne medzinárodné právo. Ďalší nomos sa začal v 16. storočí, keď Anglicko postúpilo od pozemskej formy existencie k existencii na mori a dalo podnet na vznik globálneho medzinárodného práva. Nakoniec je tu industriálna revolúcia a potreba vytvoriť nový nomos.

Schmitt pri svojom hľadaní skúma stredovek a jeho *Respublicu Christianu*, ktorá mala svoju jednotu, ríšu, kráľa, kňazstvo a pápežstvo. Rím je mesto a miesto (v nemčine to podľa Schmitta znie podobne, totiž *Rom* a *Raum*), ktoré spájalo rímske právo so stredovekým medzinárodným právom. Schmitt hľadá stopy poriadku a právneho usporiadania ako príčiny rovnováhy.

RAUMORDNUNG predstavuje priestorový poriadok, aký existoval v "Respublica Christiana". Slovo "nomos" v priebehu dejín značne stratilo zo svojho významu ([2], 25-26).

Európska dejinnosť a kat-echón. Schmitt považuje kresťanské kráľovstvo za skutočnosť, ktorá zdržuje a zadržuje Antikrista a označuje ho výrazom vypožičaným z Novej zmluvy - *kat-echón*. "Kráľovstvo kresťanského stredoveku trvá tak dlho, pokiaľ je živá myšlienka kat-echónu." ([8], 29) Zdržaním Antikrista, ktorý sa má objaviť tesne pred parúziou, t.j. pred druhým príchodom Krista, sa oddaľuje koniec prítomného eónu, t.j. koniec sveta. Kat-echón (2 Sol 2, 10) pôsobí proti vplyvu tajomnej moci zla. Stredovek nikdy nesústredoval moc do rúk jedného človeka. Začiatok duality Cirkev - svet kladie Schmitt do 16. storočia, hoci základy objavuje už v 13. storočí v šírení aristotelesovej náuky o "societas perfectae". "Konflikt" stredoveku sa nedá porovnať s Bismarckovým kultúrnym bojom, ani s francúzskou laicizáciou štátu, ani s moderným štátom socialistov.

Už aj v "Respublica Christiana" pôsobia antické a pohanské spôsoby obnovy, reštaurácie, napríklad obnova cisárstva, ktoré je podobné modernému chápaniu duchovnej sféry v začiatkoch Francúzskej revolúcie. Francúzska revolúcia patrí k veľkej paralele prvotného kresťanstva a vyjadruje stav 19. storočia. S ustupovaním vedomia kat-echónu ustupuje aj dejinná sila a s ňou aj dejinnosť Európy. Schmittovu filozofiu štátu nazývajú mnohí antimoderným kat-echónom. Európa stráca svoju dejinnosť napríklad tým, že sa na jej území často odohrávajú občianske vojny, pôsobí bonapartizmus a vyčíňa proletarianizmus, ktoré vedú k neutralizácii v zovšeobecneniach. Jednotlivé národy už nedostávajú misiu od pápeža, zaniká tiež boj proti nekresťanským národom. Napriek tomu novodobé kresťanské národy sú nositeľmi poriadku pre celý svet.

Európa je centrom sveta. Štáty Európy sú povolané vytvoriť nový európsky priestorový poriadok. Schmittov kat-echón sa odráža v koncepte RÍŠE pre nové usporiadanie a poriadok sveta. Katolícka Cirkev je oným "antimoderným" kat-echónom. "Rímska cirkev je historickou skutočnosťou ... kat-echónom..." ([13], 253).

Napätie medzi zemou a morom. Napätie medzi zemou a morom je vlastne planetárnym napätím medzi Východom a Západom. Existuje totiž dvojaké napätie - polárne Sever-Juh a rovníkové Východ - Západ. To prvé sa nemení. Budeme sa zaoberať len tým druhým, ktoré je postupné, neohraničené a je výrazom historicko-dialektického charakteru, nejde tu o geografické napätie.

Na vysvetlenie tohto napätia používa Schmitt IKONOGRAFIU¹ (patria sem všetky viditeľné plastické diela, ale aj akékoľvek formy verejného a súkromného života).

¹ Výraz si požičal, ako Schmitt sám hovorí, od Jeana Cottmanna, z "jeho brilantného diela *La politique des Etats et leur Géographie*". (Paris 1952, Librairie Armand Colin, 220). In: ([15], 4).

Jadrom opozície medzi Východom a Západom je to, že zatiaľ čo Východ (Starý zákon a islam) obrazy zakazuje a sústreďuje sa na sluch a na slovo, Západ je baštou kultu plastiky, zrak a obraz sú preň to podstatné. Schmittova ikonografia v porovnaní s ideológiou nezjednodušuje. Do pojmu Východu zaraďuje Zem s masou pevných krajín, kým k Západu patrí more - Atlantický a Tichý oceán - a označuje ho ako "západná pologuľa".

Historické myslenie je myslením jedinečných situácií, jedinečných právd ([15], 10) a je dôsledkom dialektického napätia, v ktorom možno pochopiť štruktúru súčasného svetového dualizmu. Podľa Schmitta historická pravda je len jediný raz pravdivá, a preto radí neklásť taký dôraz na všeobecnú teóriu dejín. Tá je zameraná na jednotlivé udalosti ([2], 30).

Nomos zeme vychádza z napätia zem-more a je výsledkom jedinečnej historickej situácie, slobodnou odpoveďou ľudí na výzvu dejín. Dnes je údelom zeme technifikácia a industrializácia. Aká by mala byť naša jedinečná odpoveď na ňu?

Ako príklad uvádza Schmitt Anglicko 19. storočia, ktoré "začína svoju čisto námornú existenciu". Nedosiahlo to preto, že by malo vyššiu morálku alebo fyzickú zdatnosť, ale preto, že uskutočnilo tranzit zo zeme-kontinentu na otvorené more. Nebola to jeho väčšia genialita, ale jeho odpoveď vo vhodnej dobe.

Námorná existencia vedie k uvoľneniu techniky, lebo len na mori môže narásť viera v neohraničenú moc techniky (uprostred mora, kde je človek vydaný napospas prírodným živlom, môže byť jedinou záchranou spoľahlivá loď, v ktorej sa plavíš). Industriálna revolúcia vedie nevyhnutne k nekontrolovateľnému uvoľneniu techniky. Podľa C. Schmitta práve v tom spočíva historická výzva dneška.

V čom spočíva podľa Schmitta táto výzva? Vo **zvládnutí uvoľnenej techniky a v hľadaní nového priestoru** na našej zemi, nie v kozme ([15], 25).

Technika je "užitočná a potrebná", ale má ďaleko od toho, aby sama bola odpoveďou na danú výzvu, lebo len uspokojuje "stále nové potreby, vyvolávané čiastočne ňou samou". Riešenie? Treba hľadať v tom smere, odkiaľ pochádza vnem, ktorý máme a podľa ktorého naša zem sa akosi "zmenšila". Hľadanie nových priestorov dáva zrod novej výzve. Musíme hľadať nové priestory na zemi, a nie inde.

Dialektická opozícia Východ - Západ alebo zem - more plus hľadanie odpovede na túto výzvu vedie Schmitta ku koncepcii veľkopriestoru.

Veľkopriestor. Veľkopriestor alebo *Großraum*, ako ho Schmitt nazýva, je "priestorový pojem v oblasti právnych vied" (*Raumbegriff in der Rechtswissenschaft*) [11] a súvisí s medzinárodným právom. Berie sa do úvahy problém západnej pologule a zachovanie koncepcie zeme a mora.

Monroeova doktrína (z roku 1823) je prvým príkladom veľkopriestorového princípu medzinárodného práva. Jej podstatou sú tri zásady: nezávislosť, ne-kolonizácia a ne-intervencia. V prvej tretine dvadsiateho storočia nastáva "univerzalizácia" tejto doktríny (Austrália a východná Ázia). Schweizer Weltwocher uvádza, že podľa J. L. Feuerbacha Carl Schmitt svojou teóriou veľkopriestoru bude znamenať pre Európu to, čo Rousseau znamenal pre Francúzsku revolúciu ([6], 401).

Carl Schmitt zasadzuje jadro tejto doktríny do iného životného priestoru, do inej dejinnej situácie, avšak v jej imperialisticky nesfalšovanej podobe. Američania presadili proti vôli Angličanov "výhradu k Monroeovej doktríne" ako výhradné právo, a to sa

stáva základom osobitného medzinárodného práva amerického kontinentu. V roku 1934 sa podľa Dextera Perkinsa táto doktrína zmenila na imperialistickú doktrínu a dopomohla "Spojeným štátom dosiahnuť svetovládu, zatiaľ čo Európa sa ocitla v temnej kríze" ([11], 18).

Pokúsime sa teraz sústrediť na doktrínu z roku 1823, ktorá hovorí o veľkopriestore. Jadrom veľkopriestoru sú tri prvky: politicky vyspelý ľud, politická idea a uzavretý veľkopriestor s vylúčením cudzej intervencie. Tieto tri prvky sa u Schmitta vzťahujú už na iné priestory, dejinné situácie a zoskupenia priateľ-nepriateľ, než v Monroeovej doktríne, ktorú zároveň presahujú.

Na tomto mieste je vhodné ešte pripomenúť, že prezident Wilson svojho času navrhol, aby sa Monroeova doktrína aplikovala na všetky národy sveta - malé i veľké - v zmysle slobodného sebaurčenia. A výsledok? Imperialistická verzia pan-intervencionalistickej svetovej ideológie.

Analýza Schmittovej teórie veľkopriestoru (podľa J. L. Feuerbacha)

a) Téza veľkopriestoru a veľkopriestorového poriadku. Carl Schmitt na základe pozorovania Európy v prvej tretine 20. storočia uskutočnil dve konštatácie: priestorovú a juristicko-inštitucionálnu. Vysvetlíme si najprv priestorovú konštatáciu.

Priestorová konštatácia vychádza zo skutočnosti, že technika a hospodárstvo prekročili svoje hranice, prevrátili celý ekonomický poriadok. Dochádza k horizontálnej a vertikálnej komplexnej koncentrácii podnikania. Po prvej svetovej vojne pozorujeme skutočnú ekonomiku veľkopriestoru. Pritom si musíme uvedomiť, že (*Raum*) priestor nie je totožný s "veľkopriestorom". Priestor má všeobecný, neutrálny, matematický a fyzický zmysel, zatiaľ čo veľkopriestor je konkrétny koncept, historicky a politicky situovaný, a je to dejinno-politický pojem PRÍTOMNOSTI. Veľkopriestor nie je pritom priestorovým zväčšením *priestoru*, ale kvalitatívnym vystupňovaním, ktoré obsahuje nový rozmer - dynamiku a tiež výkonnosť (*Leistungsraum*) ([11], 5). "Veľkopriestor je oblasť ľudského plánovania, organizácie a aktivity, ktorá pochádza z rozsiahlej súčasnej vývojovej tendencie." ([11], 7) Je princípom poriadku a rozhodne je prínosom pre Európu, lebo obsahuje v sebe intuíciu sveta, a práve preto je funkčný.

Schmittov priestor - ako ho chápe Quaritsch - je mentálny, nie je a nemôže byť prázdny, je "miestom akcie, teda života, na ktorý apeluje" ([6], 403), a zabezpečuje spojenie *poriadku a miesta*. Poriadok je právnický pojem a je viazaný na miesto. Len do priestoru, nie na more, totiž možno vsadiť "konkrétny" NOMOS. A preto "priestor je centrálnou otázkou práva a medzinárodného práva, teda i politiky" ([6], 403). Následkom dynamického rozmeru priestoru dochádza k zmenám na jeho stupňoch. Tento pohľad odsudzuje "status quo" juristicko-internacionalistického pozitivizmu, ako aj štátny konštitucionalizmus. Po druhej svetovej vojne je koncept veľkopriestoru natoľko zrelý, že ho právnická veda môže prijať a "pohnúť medzinárodným právom".

Juristicko-inštitucionálna konštatácia. Druhý východiskový bod tézy Carla Schmitta o veľkopriestore sa týka štátu, ktorý bol "európskym modelom politickej jednoty" a ako "historický fenomén - jav" bol vyjadrením "špecifického spôsobu existencie určitého ľudu v určitom momente jeho dejín" ([6], 6). Štát je prejavom modernity a je len jedným z mnohých výrazov politiky. "Éra štátu je však na úpadku" ([6], 404) a volá po náhrade. Úpadok sa rozvrstvuje na štyri stupne:

1. Znehodnotenie faktu, pre ktorý bol štát založený; štát stratil svoj pôvodný mýtus, je relativizovaný, znížený na hodnotu sociálnych skupín - je len "nástrojovým aparátom".

2. Štát organicky podľahol "polykracii" - jednota jeho vôle sa rozbieha konfliktom záujmov, neexistuje jednota rozhodovania, "depolitizácia prosperuje", štát odumiera "deteologizovaný, depolitizovaný a neutralizovaný".

3. Štát smeruje k evakuácii politiky, mizne ako politický subjekt, politická aktivita sa "posúva mimo štátneho rámca k iným inštanciam, ktoré nie sú opotrebované".

4. Štát nemá dostatok priestoru ani miesta. Technika a ekonomika "zredukovali priestor" - akákoľvek explózia výkonnosti smerom k moci je znemožnená, nastáva nová éra - éra veľkopriestoru. Podľa Feuerbacha je Schmittov veľkopriestor v tomto zmysle v polemickom vzťahu k štátu ([6], 404-405).

Vrcholom tézy Carla Schmitta je *pokladanie veľkopriestoru za pozitívny princíp medzinárodného práva*. Stručne si to vysvetlíme.

Veľkopriestor ako pozitívny princíp medzinárodného práva

Medzinárodné právo vyžaduje podľa Schmitta konkrétny poriadok právnych osôb a konkrétny priestorovo-teritoriálny poriadok. Na vytvorenie operatívno-jurisdikčného princípu nestačí len jasné geografické a priestorové vedomie, ale treba pripojiť aj politický zmysel, lebo priestor a politika sú neoddeliteľné. Triáda priestor - ľud - idea veľmi výstižne inkarnuje koncept veľkopriestoru. Jeho prvým stupňom je zaujatie krajiny (Landnahme), druhým stupňom je hegemonia moci, ktorá bdie, aby politická idea ovládala príslušné územie, a na treťom stupni treba nechať zažiť "ideu", čo "nie je nič iné, než politický projekt, ktorý mobilizuje a federalizuje" ([6], 407).

Musíme si uvedomiť, že veľkopriestor ako priestor, v ktorom je platný princíp neintervencie cudzích mocností, prenesený do medzinárodného práva, si vyžaduje "nové geo-planetárne usporiadanie", t.j. veľkopriestorový poriadok. "Historická éra začatá druhou svetovou vojnou totiž odhalila a vyvolala vstup makrokozmu každého druhu." ([6], 407)

Podľa Schmitta éra pluralistického veľkopriestoru naplnila celú zem. Existuje viacero spôsobov utvárania veľkopriestorov, napríklad unilaterálne, nanútené jednou krajinou, či bilaterálne, prípadne multilaterálne - vytvorené zmluvou, ako napríklad ekonomická a colná únia. Podmienkou je politická vôľa ako nutný prostriedok, čo určuje zámer, úlohu i cieľ.

b) Agonálna (priečna) dimenzia veľkopriestoru. Je to jedna z vlastností veľkopriestoru.

Koncept veľkopriestoru predpokladá politický koncept. "Špecifické pre politiku je rozlíšenie priateľa a nepriateľa." ([6], 408) Veľkopriestor musí určiť, kto je nepriateľom. Politickým nepriateľom je "šéf cudzieho priestoru". Z tejto požiadavky vyplýva aj jeho základ, t.j. "princíp identity". Existencia nepriateľa vyžaduje "koexistenciu inej politickej jednotky", a preto utvrdzuje jednotu politiky. Svet politiky nie je univerzum, ale pluriverzum. Carl Schmitt vypracoval svoju ideu veľkopriestoru proti intervencionizmu, expanzionizmu a univerzalizmu. Univerzalizmus vytvára generalizujúce koncepty a tie sú zbraňami intervencionizmu.

Schmitt nazýva generalizujúce koncepty "arzenálom ideológie liberálneho prirodzeného práva a z toho plynúcej ideológie rozvoja pokroku a práv človeka". O americkom imperializme tvrdí, že nie je ani politikou, ani militarizmom, skôr ekonomikou, a že je esenciálne "ne-politický" a "mierový". Od prvej chvíle pracuje s antitézou: *ekonomika proti politike*. Dôkazom je aj výrok prezidenta Washingtona: "Viac obchodu, menej politiky." ([16], 162)

Hegemónia amerického internacionalizmu sa živí vzťahom veriteľ-dlžník, ľud-veriteľ a ľud-dlžník. Jeho liberálnym krédom je verejný poriadok, súkromné vlastníctvo, slobodné voľby, trhovú ekonomiku, základné práva individua. Kontrola? Tá funguje perfektne. Podriadenosť? Aj keď oficiálne nie je ľahko viditeľná, je zvlášť intenzívna. Schmitt nazýva tento jav "liberálnym kapitalistickým gangsterizmom".² Kritizuje MMF (Medzinárodný menový fond) ako nástroj moci, našu planétu nazýva svetovým trhom riadeným severoamerickým kapitalizmom. Veľkopriestor by mal byť protikladom imperialistického a univerzalistického expanzionizmu.

c) Renesancia idey ríše v Európe. V tejto oblasti nachádzame dobré myšlienky Carla Schmitta týkajúce sa veľkopriestoru. Maxima z Monroeovej doktríny znie: "Amerika Američanom" a prenesená Carlom Schmittom ako OTVÁRAJÚCI akt suverénnej a imperiálnej politickej vôle do európskeho priestoru sa stáva myšlienkovo nevyhnutnou dedukciou: Európa Európanom. Túto absolútnu ideu akosi nemožno obísť. Európa potrebuje vytvoriť hrádzu. Ide o princíp, ktorý by Európu urobil rozhodnou a ktorý by ju zároveň transcendoval: "Európa túži po impériu." ([6], 41) Podobne, ako veľkopriestor nie je zväčšeným priestorom, ani ríša nie je zväčšeným štátom. Ríša nie je veľkopriestorom, "ale každá ríša má nejaký veľkopriestor" ([11], 53).

Pojem ríše medzinárodného práva. Podľa Schmitta história medzinárodného práva je históriou ríš. Nie štáty, ale ríše boli a sú tvorcami medzinárodného práva. Ríša má schopnosť povzniesť sa nad štátne teritórium, ktoré výlučne náleží jednému národu. Nové rozdelenie Zeme je mysliteľné len uznaním medzinárodného rozdelenia planéty na veľkopriestory so zákazom intervencie s konceptom impéria a s delimitovanou juxtapozíciou niekoľkých politických entít ([6], 412). Schmitt podporuje znovuznatie princípu nezasahovania v medzinárodnom práve. Podľa neho *ríša* by mala byť a je "centrálnym pojmom medzinárodného práva". Na vnútroštátnej úrovni ide o "právo ľudu", t.j. jedného, na úrovni medzinárodného práva ide o "medzikomunitárny poriadok" s participáciou viacerých národov.

Medzinárodné právo zahŕňa štyri druhy vzťahov: 1. medzi jednotlivými veľkopriestormi (na úrovni obchodnej a ekonomickej sféry), 2. medzi jednotlivými ríšami (je to interimperiálny vzťah), 3. vo vnútri jedného veľkopriestoru u rôznych národov a konečne 4. medzinárodné vzťahy národov, ktoré patria do rôznych veľkopriestorov.

Ríša sa má stať "*uholným kameňom* tohto rodiaceho sa medzinárodného práva". Obsahuje nové chápanie medzinárodného práva, ktoré vychádza z koncepcie ľudu, "zachováva eventuálne dimenziu poriadku konceptu štátu, ale v každom prípade berie na seba percepciu priestoru a momentálnych politických síl" ([6], 413). Dáva podnet na chápanie nutnosti obrany kontinentálnej identity.

² Pozri Feuerbach: Carl Schmitt, *Großraum gegen Universalismus*. In: ([6], 411).

Imperiálny kat-echón. Identita je nevyhnutná. Carl Schmitt nazýva dôslednú obranu vlastnej identity (t.j. ovládanie všetkého, čo je externé) *impermeabilizáciou* vlastnej substancie. Suverénna identita neexistuje, "iba ak by v nej neboli *nijaké cudzie prímiesy*".³ Impermeabilizácia by bola len autochtónnou suverenitou pre daný priestor. Prvým prejavom identity je *schopnosť pomenovať*. Ide tu o SYMBOL, ktorý by predstavoval politické projekty (možno i prevratné) a Schmitt tu navrhuje "RÍŠU" - impérium, ktorá by mala byť inauguráciou **mýtu a poriadku**. Mýtu z hľadiska poetického a poriadku v zmysle veľkopriestoru. Poriadok je tvorený ideami a princípmi zvláštnej intuície sveta so zákazom cudzej intervencie. Ríša je zas identifikačným projektom širokého spektra. Zásluhou Monroovej doktríny USA založili "neeurópsku ríšu".

Identita ríše môže byť ohrozená vojensky, ekonomicky, na poli kultúry alebo demograficky. Ríša musí preto byť hradbou a hrádzou proti nepriateľským útokom, musí byť silou, ktorá "zadržiava", musí byť MOCO, ktorá stavia prekážky a zastavuje nebezpečenstvo. Ríša je tým "kat-echónom", "ideálnou a afektívnou jednotou", ktorá začína vierou a mýtom, je plná života a dynamiky, je "komunitou viery, politickým systémom, transcendujúcim základom". Ríša je metaforou "idey obrany" a "veľkej idey poslania, ktoré treba splniť" ([6], 415). V prípade ríše možno vyznačiť *amity line* ([8], 54-69), preto prichádza do úvahy aj "možnosť vtelenia voliteľného bratstva", nie nanúteného. Podľa Feuerbacha je ríša "v každom prípade fundamentálnou melódiou Európy" ([6], 415). Nazýva ju tiež "architektonickým princípom holoarchickej mobilizácie všetkých národov, ktoré ju utvárajú".

Znovupostavenie a znovuzaloženie Európy, "európsky preskok" a skutočná európska revolúcia závisí teda od ríše. Schmitt sa nazdáva, že Európa je schopná postulovať ríšu ako konštitúciu. *Konštitúciu* chápe ako konkrétne rozhodnutie, ktorým si európske národy ustanovia typ a existenciálnu formu politickej entity ([6], 415).

Európa tuší blízkosť zakladajúceho imperiálneho mýtu, hoci neurčito. V metafyzickom zmysle RÍŠA ako jediná dokáže vytvoriť opravdivý a vlastný "európsky patriotizmus" a dopomôcť k "európskej revolúcii".

Aj dnes sa mnoho dobrých Európanov dá nalákať ideálmi svetovej politickej jednoty, ktorá - zdá sa - má väčšie sympatie než jednota politiky v Európe. Schmitt nazýva tento sklon "druhovým patriotizmom" a nepovažuje ho za správny.

Túžba Európy byť "tretou cestou" je prítomná. Ríša je novým európskym NOMOSOM. Smeruje k nemu šesťstupňový rebrík. Dobytie (*Landnahme*), ekonomické privlastnenie (*Industrienahme*), udelenie mena (*Nahme - Name*). Tieto prvé schodíky tvoria uzemnenie. Ďalšie tri sú distribúcia, právne tituly (tvorba, udelenie) a pastva (*weiden*) alebo ťažba. Podľa Schmitta Európa "vd'aka" druhej svetovej vojne dosiahla len ten prvý stupeň, je len "pastvou" a volá sa "zónou voľnej výmeny". Európa je "pole neokoloniálneho vykorisťovania zeme politicky neutralizovanej následkom veľkého «zaujatia» (*Landnahme*) druhej svetovej vojny" ([6], 417).

Má Európa šancu vyjsť zo svojich problémov a zmeniť svoj údel? Áno, znovuzrodenie Európy ako svetovej veľmoci by sa mohlo uskutočniť jednotnou peňažnou menou,

³ "Libre de toute inmixtion étrangère". Jean Cau podal definíciu identity: "L'identité qu'est-ce d'autre sinon le sentiment de sa différence affirmée." In: *Discours de la décadence*, 1978, 51. In: ([2], 42).

obchodom, zjednotenou obranou a europeizovanou komunikáciou. Predpokladalo by to však postupné zrušenie národnostných hraníc (nie zvykov, kultúr a jazykov) a integráciu (hľadanie spoločného dobra pre prítomnosť a budúcnosť a odpustenie krívd prítomnosti a minulosti) v európskom duchu. Znovuzrodenie Európy nie je možné bez toho, aby Európa fundamentálne nerepolitizovala svoj priestor (rozlíšenie priateľ - nepriateľ), aby sa nestala nositeľkou zvrchovanej vôle a aby nedosiahla konsenzus.

Priateľ - nepriateľ. Podľa Carla Schmitta rozlíšenie priateľ - nepriateľ je fundamentálnym rozlíšením v politike. "Druhový patriotizmus", o ktorom už bola zmienka, má veľmi neblahé následky. Práve pre nepresné rozlíšenie priateľ - nepriateľ, vrcholia konflikty v občianskych bojoch, triednych rozbrojoch, lebo v krajinách sa umelo utvárajú nepriateľstvá a objavuje sa "absolútny" nepriateľ namiesto "reálneho".

Korene umelého nepriateľstva odhaľuje Schmitt v pietizme, kde sa pojem priateľstva rozšíril aj na "priateľstvo s Bohom". Musíme tu rozlišovať aj jazykovo. Niektoré jazyky majú pre priateľa i nepriateľa podobný kmeň - napríklad slovenčina a románske jazyky: priateľ - ne-priateľ. Ami - ennemi (fr.), amico - nemico (tal.); v iných jazykoch sa priateľ - nepriateľ označuje rôzne. Napr. v nemčine Freund-Feind. To druhé pochádza z "hassen" - nenávidieť, spor ([16], 245). Dobré rozlíšenie týchto pojmov je dôležité pre determináciu vojny a mieru. Pre jedných totiž vojna môže byť všetko, čo nie je "priateľ", pre druhých zas mier môže znamenať všetko, čo nie je "nepriateľ". A predsa: "Inter pacem et bellum nihil est medium." Pre Carla Schmitta je práve situácia "nihil est medium" veľmi dôležitou otázkou. A preto Maschke ([3], 32) vyzdvihuje v prospech Schmittovho myslenia ideu, že "koncept nepriateľa prejavuje opak vôle k exterminácii". Zdá sa to paradoxné, ale práve preto je nesmierne dôležité jasne vymedziť termíny.

Politická teória mýtu. Ako vo filozofii, tak aj v politike pôsobí racionalita a iracionalita. Mýtus je jedinečná forma prejavu iracionality. Dejiny nás poučajú o tom, že uvedomelý racionalizmus vedie k násiliu. Napríklad, kult proletariátu je prípadom radikálneho systému diktatúry. Spočíva v novej viere v inštinkt a v inštitúciu ([16], 9).

Carl Schmitt upozorňuje, že anarchisti majú väčší vplyv na vývoj spoločnosti, než si myslíme. Proudhon a Bakunin bojovali proti každému druhu systematickej jednoty, proti centralizovanej uniforme moderných štátov, proti parlamentárnym politikom, proti byrokracii. Anarchisti predstavujú reakcie na nezdravé javy a tendencie spoločnosti. Na fanatizmus jednoty osvietenstva odpovedajú napríklad vyhlásením, že "jednota je otroctvom". V boji proti intelektualizmu zamietajú akúkoľvek autoritu a tvrdia, že "ani veda nemá pravdu a nemôže vládnuť". Umenie znamená pre človeka viac než veda ([16], 10).

Teória mýtu, ktorú Schmitt predkladá, vzniká na základe Bergsonovej filozofie a Sorelovho myslenia, ktorého "centrom je teória mýtu". Musíme ju chápať v súvislosti silného protikladu absolútneho racionalizmu a "jeho diktatúry". Podľa Schmitta je dôležitá hlavne preto, "že je to náuka aktívneho, bezprostredného rozhodovania" a že pôsobí ako vyrovnávajúci princíp spoločnosti, zvyknutej mnoho diskutovať, ktorá parlamentarizmom stráca schopnosť rozhodovať a udržať si svoju rovnováhu. Sila mýtu je v tom, že ponúka kritérium zisťovania, či istý národ, skupina atď. "má historické poslanie a či jeho historický okamih už nadišiel" ([16], 11). Všetky veľké morálne

rozhodnutia a veľké mýty pochádzajú z inštinktu života. V "bezprostrednej intuícii" je sila a energia na mučenie, ako aj odvaha siahnuť po násilí. Len tak môže byť nejaký národ "motorom dejín". Kde možno dnes hľadať priestor pre vytvorenie mýtu? Podľa Sorela sú to dve skupiny: buržoázia a proletariát. U prvej je to strach o peniaze a majetok, u druhej viera v generálny štrajk. Je to nový druh boja a vymáhania si práv a je podfarbený ekonomicky.

Politická teória a teológia. Ako sa dostať z ekonomického poľa na politické? Schmittova vedecká politika súvisí s eschatologickou a teologickou koncepciou. Vychádza z pojmu kat-echón, uvažuje o Antikristovi sv. Efréma v jeho *Sermo di fine mundi* - *Kázaní o konci sveta* a motivuje ju Theodor Däubler a jeho *Nordlicht* [12]. Dejiny nie sú úplné, ústia do tajomstva.

Hlboké osobné presvedčenie Carla Schmitta je motivované aj Hobbesovou náukou, ktorá je reakciou na konfesijné občianske vojny 17. storočia. Jeho suverén je "ozdobený mýtickým obrazom Leviatana", je to nepremožiteľná sila, "Walfisch", v ňom sa odráža umierajúci boh - nakoniec je to sám Kristus.

A obraz Antikrista? Schmitt ho čerpá z predstáv Efréma: "Bude všestranne zákerný, všetkým sa bude páčiť, nebude prijímať úrady, nebude nikoho osobne preferovať, všetci ho budú milovať, pokojný v každom ohľade, bude odmietať odmeny, bude sa javiť ako prívetivý voči blížnemu, takže ho budú všetci chváliť a vyhlásia: Hľa, to je spravodlivý človek!".

Záver. Prekoná Európa paradox vlastnej epochy?

Áno, ak uskutoční tranzit k novej existencii. Ak dostane pod kontrolu uvoľnenú techniku. Podľa Schmitta je práve toto historickou výzvou dneška. Ide mu o hľadanie nového priestoru na zemi, a nie v kozme. Táto snaha ho viedla ku koncepcii veľkopriestoru, súvisiacej s problémom západnej pologule a zachovávaním koncepcie zeme a mora, t.j. ku koncepcii, ktorá nechce urobiť z Východu Západ a opačne. Ide o úsilie utvoriť a zachovať európsku identitu.

LITERATÚRA

- [1] BOUTANG, P.: *Apocalypse du désire*. Paris, Bernard Grasset 1979.
- [2] DUFFEROVÁ, A.: *Nomos Európy podľa Carla Schmitta*. Trnava, Dobrá kniha 1999.
- [3] MASCHKE, G.: "Carl Schmitt: Fossoyeur de la république, Kronjurist ou dernier classique?" In: *Nouvelle école*, č. 44, 1987, Science politique.
- [4] MESSORI, V.: "Antikrist". In: *Týdeník Matice cyrilometodějské*, č. 33, II. roč., 14. srpen 1944.
- [5] NOACK, P.: *Carl Schmitt. Eine Biographie*. Berlin, Frankfurt am Main, Propyläen, Verlag Ullstein GmbH 1993.
- [6] QUARITSCH, H.: *Complexio Oppositorum über Carl Schmitt*. Vorträge und Diskussionsbeiträge des 28. Sonderseminars 1986 der Hochschule für Verwaltungswissenschaften. Berlin, Speyer Duncker und Humblot 1988.
- [7] SLÁMA, M.: *Úvod k dějinám filosofie práva (Od antického myšlení ke Kantovi)*. Rukopis 1992.
- [8] SCHMITT, C.: *Der Nomos der Erde im Völkerrecht des Jus Publicum Europaeum*. Berlin,

Duncker und Humblot 1988.

- [9] SCHMITT, C.: *Die Sichtbarkeit der Kirche*. Eine scholastische Erwägung, 71-80.
- [10] SCHMITT, C.: "Drei Stufen historischer Sinngebung." In: *Universitas, Fascikl 8*, 1950, 927-931.
- [11] SCHMITT, C.: *Völkerrechtliche Grossraumordnung mit Interventionsverbot für raumfremde Mächte. Ein Beitrag zum Reichsbegriff im Völkerrecht*. Berlin; Leipzig; Wien, Deutscher Rechtsverlag 1939.
- [12] SCHMITT, C.: *Theodor Däublers "Nordlicht". Drei Studien über die Elemente, den Geist und die Aktualität des Werkes*. Berlin, Duncker und Humblot 1991.
- [13] SCHMITT, C.: *Glossarium. Aufzeichnungen der Jahre 1947-1951*. Berlin, Herausgegeben von Ebenhard von Medem, Duncker und Humblot 1991.
- [14] SCHMITT, C.: *Land und Meer*. Frankfurt, Edition Maschke "Hohenheim" 1981.
- [15] SCHMITT, C.: "La Tensión Planetaria entre oriente y Occidente y la Oposición entre Tierra y Mar." In: *Revista de Estudios Políticos*. Madrid, Instituto de Estudios Políticos 1955.
- [16] SCHMITT, C.: *Positionen und Begriffe im Kampf mit Weimar-Senf-Versaille 1923-1939*. Berlin, Duncker und Humblot 1988.
- [17] SCHMITT, C.: *Römischer Katholizismus und politische Form*. Hellerau, Verlag von Jacob Hegner 1923.
- [18] SCHMITT, C.: *Politische Theologie II. Die Legende von der Erledigung jeder politischen Theologie*. Berlin, Duncker und Humblot 1984.
- [19] SCHMITT, C.: *La Dictadura. Die Diktatur. Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedenkens bis zum proletarischen Klassenkampf*. München; Leipzig, Duncker und Humblot 1928.
- [20] SCHMITT, C.: *Cambio de Estructura del Derecho Internacional*. Conferencia del profesor de la Universidad de Berlin Dr. Carl Schmitt en el Instituto de Estudios Políticos, 3-36, 3. Teil sich überschneidend mit "Die letzte globale Linie" 1944, Madrid, Junio 1943. Anhang (Anexo) aus: *Revista de Estudios Políticos*, Volumen V, Madrid 1943 - Strukturenwandel des Völkerrechtes.

sr. Dominika Alžbeta Dufferová, OSU
Teologická fakulta TU
Kostolná 1
Uršulínska 3
814 99 Bratislava
SR